

УДК 347.168

Наталія Бондарчук,*канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри правознавства**Житомирського національного агроекологічного університету***Анастасія Бугайчук,***студентка факультету екології і права**Житомирського національного агроекологічного університету*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу правового регулювання медіації в Україні. Виявлено недоліки законодавства в цій сфері та запропоновано шляхи їх усунення.

Ключові слова: медіація, медіатор, послуги, альтернативне судочинство, договір, законодавство.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна впевнено йде шляхом Євроінтеграції. Це рішення призвело до глобальних змін не тільки в економічній, політичній та соціальній сферах, але і в багатьох інших, включаючи і сферу права. В Україні було проведено судову реформу: зокрема, була внесена низка змін до Конституції України, процесуальних кодексів та Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Окрім цього, було створено Вищий антикорупційний суд. Але ми вважаємо, що у сторіччя світової глобалізації цього замало. Адаже у всіх провідних державах світу ставлення до судочинства різоче відрізняється від нашого. Розв'язання конфліктів у таких провідних країнах-членах Євросоюзу, як Франція, Німеччина, Бельгія, Італія, у 80 % випадків проводиться не за допомогою класичної моделі судочинства, а за допомогою використання альтернативних видів судочинства, найбільш поширеним з яких є медіація.

Враховуючи недостатній рівень наукових та практичних розробок, а також відсутність будь-якого законодавчого підґрунтя щодо медіації в Україні, ми вважаємо за доцільне дослідити правову природу, сутність та переваги медіації для нашої держави, а також проаналізувати досвід інших країн, в котрих переважає даний вид судочинства.

Метою цієї публікації є дослідження одного із різновидів альтернативного судочинства – медіації, аналіз міжнародної практики використання медіації, а також внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у даній сфері.

Виклад основного матеріалу. Дедалі частіше у судовій практиці багатьох розвинутих країн світу застосовується такий різновид

альтернативного судочинства, як медіація. Медіація з латині перекладається як «бути посередником». У правовому ж аспекті вчений І. Г. Ясинівський вбачає, що медіація – це узгоджувальна процедура, процес, у якому третя сторона консулює сторони спору з метою досягнення ними компромісу, що має влаштувати обидві сторони [1, с. 18].

А член Вищої ради правосуддя Н. О. Волковицька вважає, що медіація у праві – це метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає проаналізувати конфліктну ситуацію так, щоб зацікавлені сторони самостійно змогли обрати варіант рішення, який задовольняв би інтереси та потреби всіх учасників конфлікту [2].

На нашу думку, медіація є одним із різновидів альтернативного судочинства, сутність якого полягає у залученні третьої, нейтральної, сторони до певного конфлікту з метою сприяння спільному віднаходженню шляхів розв'язання даного конфлікту, прийнятних для усіх його сторін.

Метою медіації є пошук рішення, прийнятного для обох сторін. Головне, щоб обидві сторони вважали, що це рішення є оптимальним та прийнятним. Тобто медіація працює не лише з правовою позицією, а й з реальним інтересом людини, що виходить за межі юридичного вирішення питань у суді. У процесі медіації не встановлюють винного у ситуації та не доводять, хто більше правий.

Медіація як спосіб вирішення конфліктів має доволі глибоке історичне коріння. Перші праобрази цього виду судочинства застосовувались і під час родинно-плеємного устрою, і в давньогрецьких містах, і у римській державі, а також у середньовічній Європі. Проте у сучасному її розумінні медіація зародилась у 1976 р., під час проведення Паундської

конференції. На ній було представлено два документа, котрі у майбутньому становитимуть політичну платформу вирішення спорів як у США, так і в багатьох інших країнах світу. Першим із них була доповідь судді У. Бергера, котрий зазначав, що тогочасне американське суспільство було надзвичайно невдоволене системою судочинства, зокрема: високими судовими витратами, тривалістю судового процесу, надмірною його формалізацією та надзвичайно високими цінами на юридичні послуги. Вихід із цієї ситуації Бергер вбачав у використанні альтернативних способів вирішення конфліктів.

Другим документом стала доповідь професора Ф. Сандера, котрий створив концепцію «судочинства з багатьма дверима». Згідно з його баченням, особа, котра звертається до суду, спочатку веде бесіду із судовим консультантом, котрий, оцінивши суть справи, пропонує даній особі найбільш дієвий засіб вирішення саме цього конфлікту. Так особа звертається у наступні «двері», котрі вестимуть її або до медіатора, або ж до судової зали.

Ці ідеї зробили певною мірою революцію в американському судочинстві. Окрім надзвичайного розвантаження судів, варто відзначити отримання громадянами права вибору шляху вирішення спорів, а також можливості заощадити власні кошти.

Наступні 30 років ознаменувались надзвичайно широким застосуванням медіації не тільки в Америці, але і в країнах східної Європи. Медіацію із США перейняли такі країни, як: Англія, Франція, Німеччина, Швеція, Нідерланди, Іспанія, Канада та багато інших. Законодавче закріплення цього виду судочинства у вище згаданих країнах почалось ще на початку 80-х років минулого сторіччя.

Винятком не стала й Україна. Вперше спроби застосування медіації в нашій державі були зроблені наприкінці 80-х та початку 90-х років, під час страйку шахтарів у Донецькій та Луганських областях. Тоді задля врегулювання конфліктної ситуації щодо виплат заробітної платні робітникам шахт, а також її підвищення було запрошено членів американської служби арбітражу. Проте широкого застосування в Україні медіація не набула у зв'язку з розпадом Радянського Союзу, початком побудови нової української держави та глибокою економічною кризою 90-х років.

Але, незважаючи на складні політичні та економічні умови, медіація, як один із різновидів врегулювання спірних питань, все ж здійснила певний вплив на нове українське законодавство. Зокрема, у Законі України «Про порядок вирішення колективних тру-

дових спорів (конфліктів)» № 137/98 ВР від 03.03.1998 зазначено, що для врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів) сторони можуть вдатися до використання послуг незалежного посередника, метою діяльності якого є встановлення взаємодії між конфліктуючими сторонами та проведення переговорів (ст. 11), що є дуже схожим на мету діяльності медіатора [3].

Згодом, у 2014 році, на тлі реформування нашої держави та з початком її шляху до Євроінтеграції було створено громадську організацію під назвою «Національна асоціація медіаторів України», головним завданням якої є сприяння становленню, використанню та поширенню медіації як особливого підходу до розв'язання конфліктів у різних сферах життя. Також у 2017 році ця організація розробила власний «Кодекс етики медіатора» європейського зразка, взявши за основу міжнародно-правові акти, котрі регулюють дану сферу діяльності.

Проте це були лише перші кроки до зародження медіації у її сучасному правовому розумінні в нашій державі. Останніми роками цей процес значно активізувався й у сфері законодавства. Зокрема, 17 грудня 2015 року у Верховній раді України було зареєстровано Законопроект № 3665 «Про медіацію», ініційований народним депутатом А. І. Шкрум. У Пояснювальній записці до проекту було зазначено, що його прийняття забезпечить приведення чинного законодавства України щодо альтернативного вирішення спорів у відповідність до стандартів ЄС та імплементацію норм Директиви 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради у національне законодавство України, що створить умови для роботи медіаторів у єдиному європейському правовому просторі [4].

Але, на нашу думку, цей законопроект має низку недоліків. По-перше, у ст. 7 перераховані особи, котрі не можуть бути медіаторами. Ми вважаємо, що цей список необхідно доповнити такими особами, як: судді та працівники судових органів, прокурори, працівники Національної поліції України, члени органів місцевого самоврядування. Перш за все це усуне суперечність принципам медіації, а також сприятиме недопущенню корупційного складника під час проведення даного процесу.

По-друге, у п. 1 ст. 13 йдеться про те, що сторони після закінчення медіації можуть укласти договір у письмовій формі. Ми ж вважаємо, що формою укладення цього договору має бути виключно письмова форма, що, у свою чергу, встановлює правову відповідальність сторін за невиконання договору, котра значно підвищить ефективність меді-

ації. Тому слово «можуть» варто замінити словом «мають» або «повинні».

Також у цій статті не зазначено зміст договору. Ми ж схиляємось до того, що законодавцю все-таки треба зазначити пункти, котрі мають бути обов'язковими складниками цього договору. Зокрема, у цьому документі слід прописати:

1) П.І.Б учасників медіації та медіатора (медіаторів), котрий здійснював примирну процедуру.

2) Строки здійснення медіації (коли було розпочато та закінчено медіаційний процес).

3) Що саме стало причиною виникнення спору.

4) Рішення, котре виробили учасники медіації.

5) Строки виконання рішення та наслідки, до яких призведе його невиконання

6) Витрати, спричинені даною процедурою, форма їх відшкодування, а також розмір та форма оплати послуг медіатора (медіаторів).

7) Підписи конфлікуючих сторін та медіатора.

Кожен з учасників процесу повинен мати власний екземпляр цього документа, до якого також слід додати договір про нерозголошення інформації учасниками медіації або ж дозвіл певної сторони чи усіх учасників процесу. Даний документ повинен бути складений державною мовою, а також, у разі потреби, мовою, зрозумілою певній стороні чи сторонам конфлікту. Це є необхідним задля створення умов для здійснення стягнень зі сторони, котра порушила договір, у законному порядку.

По-третє, у ст. 16 зазначено вимоги до медіатора. Зокрема, у п. 1 вказано, що медіатором може бути особа, котра досягла 25-річного віку. Але ми не можемо з цим погодитись. На нашу думку, медіатор несе таку ж відповідальність перед сторонами, як і суддя. Тож ми вважаємо, що віковий бар'єр медіатора має відповідати віковому бар'єру суддів, а саме 30-ти рокам.

Окрім цього, у даному пункті встановлено, що професійне навчання медіатора має тривати 90 академічних годин, 45 з яких має бути відведено на навчання практичним навичкам. На наш погляд, цього замало. Адже, наприклад, у Франції тривалість підготовки медіатора становить 560 навчальних годин, у тому числі 70 годин практичних занять. Ми ж схиляємось до думки, що навчання медіатора в Україні має тривати не менше ніж 200 академічних годин, 60 із яких буде відведено на навчання практичним навичкам. Також ми вважаємо за доцільне введен-

ня в навчальну програму медіаторів таких обов'язкових предметів, як правознавство, конфліктологія та психологія. Адже дана професія перш за все пов'язана з умінням спілкуватися з людьми, а також із допомогою сторонам у прийнятті рішення, котре б не лише задовольняло їх, але й було правомірним та таким, яке можливо реалізувати саме за українським законодавством.

По-четверте, дискусійним є питання підготовки майбутніх медіаторів. Перш за все слід зазначити, що в чинному Класифікаторі професій відсутня професія медіатора, відповідно, і заклади вищої освіти не здійснюють підготовку за такою спеціальністю. У ст. 17 Законопроекту № 3665 зазначено, що підготовку медіаторів можуть здійснювати фізичні та юридичні особи, акредитовані об'єднаннями медіаторів [5]. Проте ми вважаємо, що підготовка спеціалістів даного виду діяльності повинна проводитись все ж під контролем держави, зокрема, у ЗВО або ж юридичними особами, котрі отримали саме державну акредитацію. Ефективність такого підходу ми можемо спостерігати на тому ж прикладі Франції, де після закінчення навчання медіатор здобуває диплом від голови регіонального департаменту. Незважаючи на все вище викладене, даний законопроект має ще низку недоліків, котрі чітко були окреслені у висновку Головного науково-експертного управління від 30.03.2016, із зауваженнями якого ми повністю погоджуємось [6].

Саме через певне недопрацювання згодом, 29 грудня 2015 року, до Верховної Ради України був поданий альтернативний законопроект № 3665-1 «Про медіацію», ініційований народним депутатом С. В. Киваловим. Пояснювальна записка до даного законопроекту є ширшою за змістом, і в ній містяться більш переконливі та обґрунтовані аргументи щодо необхідності запровадження інституту медіації в Україні, аніж у першому законопроекті, поданому А. І. Шкрум. Зокрема, народні депутати зазначають не лише необхідність приведення українського законодавства до європейських зразків, але й ефективність та активне використання даного виду судочинства провідними країнами світу. Також авторський колектив наголошує на тому, що застосування медіації може значно покращити механізм захисту прав людини та громадянина у нашій державі.

Доволі позитивним фактором є також надання авторами прогнозу соціально-економічних наслідків прийняття даного законопроекту. Зокрема, було зазначено: «Законопроект сприятиме розвитку процедури медіації в Україні. Водночас, наслідком прийняття цього законопроекту стане

підвищення ефективності роботи судових органів внаслідок їх істотного розвантаження, удосконалення правових механізмів забезпечення права особи на захист своїх прав і законних інтересів та приведення чинного законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів» [7].

Сам законопроект № 3665-1 є гідною альтернативою, адже багато недоліків законопроекту № 3665 було виправлено, а також до нього було внесена низка змін та доповнень. А саме, у ст. 5 ширше перелічені умови набуття особою статусу медіатора, а також запропоновано ведення реєстрів підготовлених осіб та зазначення у їхніх дипломах/сертифікатах кількості годин теоретичного та практичного навчання, його період, назву навчального закладу чи організації, що здійснила підготовку. Ми вважаємо, що дані заходи здатні значно підвищити ефективність навчання медіаторів, а також забезпечити їх високу кваліфікацію. Окрім цього, гідним схвалення є пропозиція щодо прийняття не лише дипломів державного зразка, а й дипломів, виданих у зарубіжних країнах.

Також, на відміну від проекту закону № 3665, у цьому проекті чітко окреслено права та обов'язки медіатора (ст. 13-14), а також встановлено цивільно-правову відповідальність у разі порушення медіатором його зобов'язань (ст. 15). Але ми вважаємо за доцільне додати до вищезазначеної відповідальності ще дисциплінарну відповідальність у вигляді відсторонення від роботи на певний строк або ж позбавлення ліцензії на 3 роки.

Також позитивним є чітке окреслення процедури проведення медіації у 19 ст. цього законопроекту. Найвищим досягненням цього законопроекту ми вважаємо урегулювання застосування медіації під час судових проваджень у розділі III. Зокрема, у п. 3 ст. 21 зазначено, що угода за результатами медіації, котра була укладена під час судового провадження, може бути затверджена судом в установленому законом порядку. Це є доволі позитивним, адже рішення, вироблене сторонами самостійно, має більше шансів на виконання внаслідок самостійного його прийняття конфліктуючими сторонами, а також відсутності сторони, котра виграла та програла спір.

Проте щодо застосування медіації у кримінальному провадженні у нас є певні зауваження. Ми вважаємо, що дана угода має братися судом до уваги і виступати пом'якшувальною обставиною у розгляді справи, що необхідно зазначити у даному законі [8].

Загалом, у жодному із законопроектів не було зазначено розмірів оплати діяльності медіатора, а також строків позовної давності у медіаційному процесі. Ми вважаємо за необхідне

більш чітко конкретизувати суму винагороди медіатора, а саме встановити розмір мінімальної плати за 1 годину роботи медіатора. Щодо строків позовної давності, на нашу думку, то вони мають право на існування і повинні бути приведені у відповідність до тієї галузі права, у сфері якої виник спір між сторонами.

Висновки.

Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що правове регулювання медіації в Україні сьогодні не можна вважати належним. Зокрема, не врегульовані питання чітких вимог до кандидатів на посаду медіатора, закладів котрі б могли надавати освітні послуги з напрямку «Медіація», не встановлено конкретний перелік документів, котрі б могли посвічувати кваліфікацію спеціаліста у сфері медіації. Також законодавець не окреслив вимог щодо процесу здійснення та юридичного оформлення медіації, не зазначив можливості існування строків позовної давності у даному виді судочинства та не встановив мінімальний розмір оплати діяльності медіатора. На нашу думку, для покращення ситуації слід внести зміни та доповнення до національного законодавства, котрі було запропоновано та обґрунтовано у даній статті.

Список використаних джерел:

1. Ясиновський І. Г. Імплементція процедури медіації в Українське законодавство: теоретико-правовий аналіз: дис. ... канд. юр. наук: 27.10.2016. К., 2016. 295 с.
2. Волковицька Н. О. Медіація: альтернативний чи ефективний спосіб вирішення спорів. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mediaciya-alternativniy-chi-efektivniy-sposib-virishennya-sporiv.html>
3. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 11 листопада 2003 року. Відомості Верховної Ради. 2003. № 15. Ст. 157-159.
4. Пояснювальна записка до законопроекту № 3665 «Про медіацію». URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=57463&pf35401=369788>
5. Проект закону № 3665 «Про медіацію». URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=57463&pf35401=369535>
6. Висновок на проект Закону України «Про медіацію» (реєстр. № 3665 від 17.12.2015). URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=57463&pf35401=381817>
7. Пояснювальна записка до законопроекту № 3665-1. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=57620&pf35401=371872>
8. Законопроект № 3665-1. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=57620&pf35401=371748>

Статья посвящена анализу правового регулирования медиации в Украине. Выявлены недостатки законодательства в этой сфере и предложены пути их решения.

Ключевые слова: медиация, медиатор, услуги, альтернативное судопроизводство, договор, законодательство.

The article is devoted to the analysis of legal regulation of mediation in Ukraine. The shortcomings of legislation in this area were identified and ways of their solution were proposed.

Key words: mediation, mediator, services, alternative litigation, contract, legislation.

